

Historisk produksjon og omløp av mynt fra Den Kongelige Mynt

Jon Petter Holter, tidligere statistikkdirektør i Norges Bank

Norges Bank har i de senere år lagt ned en del arbeid i å framskaffe bedre historisk statistikk knyttet til monetære forhold. Begrunnelsen har dels vært den selvstendige historiske interesse dette har. Dessuten har det vært lagt vekt på at en ved å se utviklingsmønstre i et lengre tidsperspektiv kan få et bedre fundament til å si noe om fremtiden. I tidligere numre av *Penger og Kreditt* har det på denne bakgrunn blitt publisert en konsumprisindeks tilbake til 1835, samt valutakurser og pengemengdestatistikk tilbake til 1819.¹

I denne artikkelen publiseres statistikk over historisk produksjon av mynt tilbake til 1819 og omløp av mynt tilbake til 1880. Sammenhengende data for myntomløpet eldre enn 1952 har tidligere ikke vært publisert.

Sølvverket på Kongsberg ble opprettet 1624. Fra 1628 var et myntverk i gang i Christiania, under Akershus' murer. Her skulle Kongsberg-sølvmetallet omdannes til klingende speciedalere. Christiania-mynten var i virksomhet til 1695. Da overtok Kongsberg helt, etter at Den Kongelige Mynt (DKM) var blitt opprettet i 1686. Den Kongelige Mynt var underlagt Finansdepartementet fram til 1962, da den ble lagt under Norges Bank.

Myntproduksjonen kunne i tidligere tid variere sterkt og var i enkelte år nede i null. Dette må ses i sammenheng med at sølvverket på Kongsberg og DKM hadde felles administrasjon. DKM «lånte» derfor folk fra sølvverket når det var behov for å produsere mynt, mens det til andre tider var lite folk i myntproduksjonen. Denne fleksible ordningen opphørte ved nedleggelsen av sølvverket i 1957. I sin glansperiode hadde sølvverket opptil 4.000 mann ansatt, fordelt på 78 gruver og skjerp. Topproduksjonen ble nådd i 1771 med 8,5 tonn sølv.

Informasjon om *myntproduksjonen* (pregingen av mynt) bygger blant annet på disse kilder:

- *"Norges Mynter 1628 – 1873"* av Bjørn R. Rønning. Her oppgis antall pregede mynter fordelt på de ulike valører av speciedaler og skilling. Den samlede nominelle verdien er ikke oppgitt og må regnes ut. Ved overgangen til kroner i 1875 ble 1 speciedaler (= 120 skilling) satt lik 4 kroner. På dette grunnlaget har vi regnet oss til den nominelle kroneverdien av de enkelte års myntproduksjon fra 1819 til og med 1873.
- *"Produksjon (verdi i kroner) av norske mynter 1874 – 1962"*, publisert av DKM i 1964.
- For de etterfølgende år er produksjonstallene beregnet på grunnlag av tall i Norges Banks årsberetninger. Også her har vi måttet beregne verditall på grunnlag av tall for produksjon av antall mynter i de forskjellige valører.

Tabell 1 viser myntproduksjonen regnet i nominelle kroner for tiårs-intervaller fra 1819 – dvs. omtrent fra den tid Norges Bank i praksis begynte sin virksomhet.

Tabell 1 Myntproduksjonen ved DKM 1819 – 1998, inkl. gullmynter som ble produsert 1874 – 1910.

Periodelengde	Beløp i 1000 kr.	Periodelengde	Beløp i 1000 kr.
1819 – 1828	2.652	1909 – 1918	18.893
1829 – 1838	1.472	1919 – 1928	37.388
1839 – 1848	5.077	1929 – 1938	5.043
1849 – 1858	4.391	1939 – 1948	53.561
1859 – 1868	2.184	1949 – 1958	60.273
1869 – 1878	17.583 ¹⁾	1959 – 1968	194.023 ²⁾
1879 – 1888	5.175	1969 – 1978	481.422 ²⁾
1889 – 1898	4.250	1979 – 1988	1.352.702 ²⁾
1899 – 1908	5.633	1989 – 1998	3.215.207 ²⁾

¹⁾ Det relativt høye tallet for årene 1869 – 1878 må ses i sammenheng med produksjon av kronemynter i forbindelse med overgangen fra speciedaler til kroner i 1875.

²⁾ De høye og voksende beløpene i disse periodene må dels ses i sammenheng med innføring av nye myntvalører som erstattet sedler og dels sterk prisstigning i årene 1970 – 1987.

Når det gjelder *myntomløpet* er det i tabellvedlegget til Norges Banks årsberetninger publisert tall tilbake til 1952. I eldre utgaver av bankens årsberetninger – samt i *"Stortings Forhandlinger"* – er det imidlertid gitt informasjon dels om direkte omløpstall og dels om utmyntede (produserte) beløp med fradrag for de til forskjellige tider innskuttede og inndratte beløp. I faksimile gjengis til illustrasjon av dette Stortingsproposisjon no.28 (1881) fra *"Stortings Forhandlinger i Aaret 1881"*, som blant annet gir opplysninger om utmyntet beløp av sølvmynt pr. utgangen av 1880 fordelt på de ulike valører. I tillegg er det gitt en fordeling av den delen av utmyntet sølvmynt som var i sirkulasjon, dvs. i omløp.

På grunn av overgangen fra speciedaler til kroner i 1875 har vi begrenset oss til ikke å gå lenger tilbake enn til 1880. Beregningene viser at forholdet mellom myntomløp og seddelomløp synes å ha stabilisert seg på rundt 50% i den eldste delen av denne perioden. Gullmynter i valørene 10- kroner og 20-kroner utgjorde relativt sett en dominerende andel av myntomløpet i siste del av forrige århundre. I forhold til lønnsnivået den gang var dette høye beløp, slik at vi må kunne anta

¹ Kommende arbeid med historisk monetær statistikk vil ta for seg rentestatistikk.

Om Samtykke til yderligere Udnyttning af Sølvskiffentjant.

Det vil heraf sees, at medens der er en
 enkel Myntloft, 25-Ever, som indskrives til
 hver del nye Myntmynt, og med hvis Brug
 Publikum derfor endnu ikke har naaet til at
 gjøre sig fuldt fortrolig, endnu haves en be-
 tydelig Behovning, er Udnyttningen af de ge-
 rige Myntlofter, selv naar de bestaar af 10- og
 50-Ever, som nu ere under Udnyttning, ogsaa
 med i Hensigt, heriblandt ringe og forind-
 rettes ved, der det anseelige Beløb forind-
 lægges, som skal i sin Hensigt op-
 gaaende dette om 50- og 10-Everne, af hvilke
 Behovningen ved Indlæsen i det sidste Aars
 Tab har været saa snar, at man ikke i enkelte
 Udnyttning har været staaet til at indskræmme
 Restitutter for Overbeholdningerne, om at
 blive tilfældig Bort og disse Myntmynter til
 Afgift. Naar man ikke har været enaar,
 anseelige Beløb i den sidste Aars, hvilket er alene
 den Omkostning, at en for Del af den Stille-
 munt, der er i Indlæsen her i Landet, bliver
 sig fra Sverige eller Danmark, et Fæltold, som
 heraf alle her foresat. Medens der
 for de nævnte Grunde jævnlig indskrives for
 Partier af den afsluttede nord Skiffentjant til
 Udnyttning med Guld, har tilførende Sø-
 lving fra nord Side detmest ikke været tryk-
 tede med den i Indlæsen indskrives handle og
 den Skiffentjant paa Grund af Sølvskiffentjant-
 ningens Udskiftning.

De nævnte vil indskrives til de
 indskrives om at der for indskrives Sølvskiffentjant
 fremfætted næstlyst Skiffentjant om Sølvskiffentjant
 til Udnyttning af de overfløede Sølv i Sølv-
 skiffentjant, som man antager kan omkræft til
 i Skiffentjant.

3. Enhed til Sølvskiffentjant, der af Sølv-
 skiffentjant, hvilke Skiffentjant i det næstlyst
 indskrives, indskrives underkæftigt.

30. Det næstlyst man behøve Sølv-
 skiffentjant at indskrives og med Sølvskiffentjant
 at indskrives vedlagt Udskift til en næstlyst Pro-
 portion til Skiffentjant omkræft Sølvskiffentjant
 til yderligere Udnyttning af Skiffentjant.

	1880	1881	1882	1883	1884	1885	1886	1887	1888	1889	1890	1891
2-Ever	600,000	417,800	182,340									
1-Ever	1,800,000	1,773,630	28,340									
50-Ever	800,000	797,050	2,940									
30-Ever	800,000	461,560	338,440									
10-Ever	740,500	740,500	450									
Tilfæl	4,740,000	4,189,980	553,540									

Om Samtykke til yderligere Udnyttning af Sølvskiffentjant.

Det vil heraf sees, at medens der er en
 enkel Myntloft, 25-Ever, som indskrives til
 hver del nye Myntmynt, og med hvis Brug
 Publikum derfor endnu ikke har naaet til at
 gjøre sig fuldt fortrolig, endnu haves en be-
 tydelig Behovning, er Udnyttningen af de ge-
 rige Myntlofter, selv naar de bestaar af 10- og
 50-Ever, som nu ere under Udnyttning, ogsaa
 med i Hensigt, heriblandt ringe og forind-
 rettes ved, der det anseelige Beløb forind-
 lægges, som skal i sin Hensigt op-
 gaaende dette om 50- og 10-Everne, af hvilke
 Behovningen ved Indlæsen i det sidste Aars
 Tab har været saa snar, at man ikke i enkelte
 Udnyttning har været staaet til at indskræmme
 Restitutter for Overbeholdningerne, om at
 blive tilfældig Bort og disse Myntmynter til
 Afgift. Naar man ikke har været enaar,
 anseelige Beløb i den sidste Aars, hvilket er alene
 den Omkostning, at en for Del af den Stille-
 munt, der er i Indlæsen her i Landet, bliver
 sig fra Sverige eller Danmark, et Fæltold, som
 heraf alle her foresat. Medens der
 for de nævnte Grunde jævnlig indskrives for
 Partier af den afsluttede nord Skiffentjant til
 Udnyttning med Guld, har tilførende Sø-
 lving fra nord Side detmest ikke været tryk-
 tede med den i Indlæsen indskrives handle og
 den Skiffentjant paa Grund af Sølvskiffentjant-
 ningens Udskiftning.

De nævnte vil indskrives til de
 indskrives om at der for indskrives Sølvskiffentjant
 fremfætted næstlyst Skiffentjant om Sølvskiffentjant
 til Udnyttning med Guld, har tilførende Sø-
 lving fra nord Side detmest ikke været tryk-
 tede med den i Indlæsen indskrives handle og
 den Skiffentjant paa Grund af Sølvskiffentjant-
 ningens Udskiftning.

3. Enhed til Sølvskiffentjant, der af Sølv-
 skiffentjant, hvilke Skiffentjant i det næstlyst
 indskrives, indskrives underkæftigt.

30. Det næstlyst man behøve Sølv-
 skiffentjant at indskrives og med Sølvskiffentjant
 at indskrives vedlagt Udskift til en næstlyst Pro-
 portion til Skiffentjant omkræft Sølvskiffentjant
 til yderligere Udnyttning af Skiffentjant.

	1880	1881	1882	1883	1884	1885	1886	1887	1888	1889	1890	1891
2-Ever	600,000	417,800	182,340									
1-Ever	1,800,000	1,773,630	28,340									
50-Ever	800,000	797,050	2,940									
30-Ever	800,000	461,560	338,440									
10-Ever	740,500	740,500	450									
Tilfæl	4,740,000	4,189,980	553,540									

Lønnsrelasjoner i 1880-årene i og utenfor DKM

Lønnsnivået i DKM kan illustreres med noen eksempler hentet fra Stortings Forhandlinger 1886, der blant annet lønnsforholdene i 1885 blir omtalt. Som vi ser var det betydelige lønnsforskjeller.

Årslønn i 1885

Drejerer.....	kr 811
Myntfuldmægtigen.....	kr 960
Justermesteren.....	kr 1.502
Myntmesteren (var også direktør for sølvverket).....	kr 3.160

Også utenfor DKM var det i gamle dager betydelige lønnsforskjeller. Eksempelene nedenfor er hentet fra Statistisk sentralbyrå og Stortings Forhandlinger.

Årslønn i 1880

Tjenestepiker i Rikets byer.....	kr 78
Tjenestekarere i Rikets byer.....	kr 203
Kontorbetjent i Telegrafverket.....	kr 1.402
Begynnerlønn for adjunker.....	kr 2.000

Til slutt kan vi se på lønnsforholdene i Norges Bank. Ifølge bankens jubileumbok i 1991 var hovedkassereren i 1832 bankens høyest lønnede med en årslønn (omregnet til kroner) på 4.400 kroner. Direksjonen besto av fem direktører uten fast formann, og disse var ikke i heltidsstilling. En av direksjonens medlemmer skulle være til stede i banken minst to timer hver dag. Deres årslønn var 2.800 kroner – det samme som hovedbokholderen – mens hovedkassererens assistent tjente 600 kroner. Den høye lønnen til hovedkassereren må ses i sammenheng med at vedkommende hadde oppgaver som «daglig leder». Beregninger basert på eldre utgaver av lønnsstatistikk fra Statistisk sentralbyrå indikerer at en tjenestekar på egen kost i 1835 må ha hatt en årslønn på ca. 136 kroner. Dette innebærer i så fall at hovedkassereren hadde 32 ganger høyere lønn enn tjenestekaren, mens lønnen til hovedbokholder og assistent var henholdsvis 20 og 4 ganger høyere.

at gullmyntene i stor grad representerte formuesplasseringer fremfor praktiske betalingsmidler.

For øvrig må vi kunne anta at de relativt betydelige lønnsforskjeller en hadde i gamle dager, har hatt betydning for etterspørselen etter de forskjellige valører av så vel mynt som sedler. I rammen er det gitt noen illustrasjoner av lønnsrelasjonene i 1880-årene.

Beregningene / anslagene på myntomløpet fremgår av tabell 2. Av praktiske grunner har vi begrenset oss til femårs-intervaller med start i 1880.

Som det fremgår av tabell 2 har vi valgt å inkludere gullmyntene i hele tidsserien. Dette er gjort for å unngå tilfeldige skift. Dessuten har gullmyntenenes relative betydning etter hvert falt kraftig. I 1880 sto omløpet av 10- og 20-krone gullmynter for hele 75% av det totale myntomløpet. I 1960 (det siste året vi har funnet publiserte tall for) var andelen sunket til 15%. For kontinuitetens skyld har vi forutsatt uendret beløpsmessig omløp av gullmynter også etter 1960.

Tabell 3 viser blant annet seddelomløpet og dets sammensetning i femårs-intervaller med start i 1880. Videre har vi sammenholdt myntomløp og seddelomløp. Når man ser på seddelomløpet, kan man forundres over de høye valører som fantes i den tidlige perioden. En 1000-kroneseddel svarte jo i 1885 til en hel årslønn for en myntfullmektig på Kongsberg. Selv i dag er dette den største seddelvaløren. Også 5-kroneseddelen representerte en høy valør i forhold til lønnsnivået, idet den svarte til mer enn to dagslønner for en gårdsarbeider. 1880 sto omløpet av 1000-kronesedler for 13% av det totale seddelomløp. I 1999 var denne andelen steget til 67%.

Når det gjelder forholdet mellom myntomløp og seddelomløp viser denne generelt en økende andel bakover i tid. I perioden mellom 1998 og tilbake til 1940 varierte forholdstallet mellom 4% og 8%. I paripolitikkens år (1921 – 1828), da kronens verdi skulle bringes tilbake til gammel gullparitet, steg myntandelen (fra 10% i 1920 til 18% i 1930). Dette hang sammen med at pengemengden (og herunder seddelomløpet) ble sterkt redusert, mens myntomløpet bestod eller økte. Fra 1920 og bakover er det en stigende trend som altså synes å flate ut på rundt 50% i den eldste delen av den perioden vi har sett på.

Betegnende for det frembrakte tallmateriale er den relativt større betydning myntene hadde i gamle dager sammenliknet med sedler. Det kan dels skyldes at myntene hadde en egenverdi, idet de ned til og med 10 øre var av edelt metall. En annen grunn kan være at myntene var tilgjengelige i lavere valører en sedler og derved mer egnet til transaksjonsformål.

Tabell 2. Myntomløp regnet i nominelle kroneverdier - beløp i 1000 kr. Tall for 1952 er beregnet/anslått

Tidspunkt	20 - kroner i gull, fra 1994 inkl. nikkel	10 - kroner i gull, fra 1984 inkl. nikkel	2 - kroner, Fra 1964 5 - kroner	1 - kroner	50 - ører	25 - ører	10 - ører	5 -, 2 - og 1 - ører	Sum inkl. gull	Sum ekskl. gull
1880, 31.12.	13 406	441	418	1 774	797	462	740	320	18 358	4 511
1885, 30.06.	13 406	441	418	1 980	860	462	980	380	18 927	5 080
1891, 31.12.	15 415	441	665	2 279	1 049	406	1 136	480	21 871	6 015
1895, 31.12.	15 417	441	945	2 614	1 465	405	1 415	530	23 232	7 374
1900, 31.03.	15 417	441	1 152	3 059	1 976	502	1 903	729	25 179	9 321
1905, 31.03.	16 426	688	1 574	3 416	2 386	702	2 168	828	28 188	11 074
1910, 30.06.	21 426	1 214	1 849	3 795	2 423	744	2 322	996	34 769	12 129
1915, 30.06.	21 426	1 214	2 930	4 961	2 945	1 041	3 129	1 430	39 076	16 436
1920, 30.06.	21 426	1 214	4 127	6 133	5 881	1 521	4 678	2 026	47 006	24 366
1925, 31.12.	21 426	1 214	4 033	8 709	4 807	2 687	5 151	2 330	50 357	27 717
1930, 31.12.	21 426	1 214	5 896	10 606	4 701	2 940	5 864	2 503	55 150	32 510
1935, 31.12.	21 426	1 214	5 896	12 253	5 060	3 223	6 473	2 834	58 199	35 739
1939, 31.12.	21 426	1 214	1 655	15 853	5 926	3 908	7 444	3 511	60 757	38 297
1945, 31.12.	21 426	1 214	1 362	18 011	14 122	7 789	13 099	6 633	83 656	61 016
1950, 31.12.	21 426	1 214	1 362	40 948	16 624	8 419	13 805	7 077	110 875	88 235
1955, 31.12.	21 426	1 214	1 362	55 156	14 796	10 140	17 109	8 783	129 986	107 346
1960, 31.12.	21 426	1 214	1 362	65 760	17 001	13 270	21 515	10 331	151 879	129 239
1965, 31.12.	21 426	1 214	69 860	81 194	21 923	17 750	26 939	12 402	252 708	230 068
1970, 31.12.	21 426	1 214	102 721	111 912	29 922	24 005	33 883	15 064	340 147	317 507
1975, 31.12.	21 426	1 214	176 193	177 633	45 186	35 952	45 154	21 264	524 022	501 382
1980, 31.12.	21 426	1 214	296 000	276 400	71 800	55 200	62 300	19 000	803 340	780 700
1985, 31.12.	21 426	512 814	353 700	364 900	96 600	44 500	99 200	22 500	1 515 640	1 493 000
1990, 31.12.	21 426	921 514	367 600	420 500	113 100	41 500	157 600	25 800	2 069 040	2 046 400
1995, 31.12.	463 426	1 016 714	399 100	486 600	131 000	40 300	133 000	25 600	2 695 740	2 673 100
1999, 31.12.	967 626	1 081 014	487 600	607 500	161 300	0	129 800	0	3 434 840	3 412 200

For 1880 er tall for sølvmynt også oppgitt i hva som var i sirkulasjon. For 2-kroner var andelen 70% i forhold til utmyntet beløp, 1-kroner 99%, 50-ører 100%, 25-ører 58% og 10-ører 100%. Disse andelenes er anvendt tom 1920 i forhold til utmyntede beløp. Fra 1925 har vi mer eksakte beløp for omløpet av skillemynt. Beløpene for 1925, 1930, 1935 og 1939 inkluderer ugjennomhullede mynter (1 kr., 10, 25 og 50 øre) ikke vendt tilbake fra sirkulasjon.

Tabell 3. Seddel- og myntomløpet sett i sammenheng - beløp i 1000 kroner

År (pr. 31.des.)	Seddelomløpet og dets sammensetning							Myntomløp (Kan i tid avvike noe fra seddel- omløpet)	Myntomløp i % av seddel- omløp	
	1000 kr	500 kr	200 kr	100 kr	50 kr	10 kr	5 kr			Sum
1880	5 120	1 239		7 709	5 304	12 757	6 585	38 714	18 358	47 %
1885	4 913	1 189		7 397	5 088	12 240	6 320	37 147	18 927	51 %
1890	6 550	1 600	0	9 900	6 800	16 350	8 450	49 650	21 871	44 %
1895	6 200	850	0	9 800	6 500	18 300	9 200	50 850	23 232	46 %
1900	7 875	1 625	0	12 200	6 800	26 226	11 168	65 894	25 179	38 %
1905	5 032	1 450	0	12 829	7 355	27 856	11 950	66 472	28 188	42 %
1910	6 800	1 500	0	16 900	8 500	37 700	13 500	84 900	34 769	41 %
1915	15 634	3 543	0	35 241	17 743	70 644	19 914	162 719	39 076	24 %
1920	64 422	12 896	0	169 246	81 783	127 913	26 588	482 848	47 006	10 %
1925	47 788	9 265	0	123 826	63 811	100 192	19 063	363 945	50 357	14 %
1930	44 003	8 429	0	99 577	50 372	92 422	17 546	312 349	55 150	18 %
1935	61 169	8 856	0	105 189	49 867	104 378	19 202	348 661	58 199	17 %
1940	172 274	34 638	0	351 106	173 978	259 159	51 076	1 042 231	60 757	6 %
1945	202 843	0	0	693 262	262 474	276 225	39 172	1 473 976	83 656	6 %
1950	531 778	85 610	0	1 218 429	235 661	287 411	38 535	2 397 424	110 875	5 %
1955	691 920	175 135	0	1 858 894	236 595	290 093	46 762	3 299 339	129 986	4 %
1960	744 473	249 735	0	2 230 488	232 830	306 365	53 508	3 817 399	151 879	4 %
1965	1 099 127	468 427	0	2 953 903	235 795	345 226	10 242	5 112 720	252 708	5 %
1970	1 811 552	742 823	0	4 174 403	250 747	373 590	6 616	7 359 731	340 147	5 %
1975	3 914 878	1 241 499	0	6 523 789	304 455	464 686	6 310	12 455 617	524 022	4 %
1980	8 764 600	1 118 300	0	8 133 100	386 300	603 800	6 300	19 012 400	803 340	4 %
1985	15 795 800	830 200	0	8 174 500	510 200	369 200	6 200	25 686 100	1 515 640	6 %
1990	21 001 700	769 600	0	8 268 400	596 200	0	0	30 636 000	2 069 040	7 %
1995	27 897 700	3 597 900	1 484 900	5 789 700	625 400	0	0	39 395 600	2 695 740	7 %
1999	29 950 000	6 522 000	4 440 200	2 966 200	729 500	0	0	44 608 000	3 434 840	8 %

Merknad: Sedler av 3.utgave som ble satt i omløp i september 1945, omfattet da ikke valøren 500 kroner